

PRISOTNOST ITALIJANSKE KULTURE NA SLOVENSKEM KONEC 18. IN V ZAČETKU 19. STOLETJA

Obdobje slovenskega narodnega preporoda je istočasno tudi obdobje največje razširjenosti in popularnosti italijanske kulture na Slovenskem. Vzroki: a) velik prestiž, ki sta ga italijanska kultura in literatura uživala v tedanji Avstriji, b) prisotnost Sigismunda Zoisa v Ljubljani. Razpravlja se o odnosih V. Vodnika, A. T. Linhart in J. Kopitarja do italijanske kulture.

The era of Slovene National Revival was also the time of the greatest prevalence and popularity of Italian culture in Slovene lands. The reasons for this were: (A) the prestige of Italian culture and literature in Austria of that day; (B) the presence of Sigismund Zois in Ljubljana. The article discusses the attitude of V. Vodnik, A. T. Linhart and J. Kopitar toward Italian culture.

Če obravnavamo slovensko-italijanske literarne stike v celoti in analiziramo prisotnost italijanske kulture na slovenskem ozemlju v diahronični perspektivi, bomo ugotovili, da je bilo prav obdobje slovenskega narodnega preporoda glede tega posebej bogato in pomembno. Italijanski jezik, literatura in kultura niso bili nikoli prej in tudi ne pozneje na slovenskem ozemlju tako razširjeni in priljubljeni, kakor ravno v tem obdobju. Poudariti pa je treba še naslednje; medtem ko so prej (Primož Trubar) in tudi pozneje (Ivan Trinko, Alojz Gradnik, Ciril Zlobec) pobude potekale od slovensko-italijanske jezikovne meje proti središču Slovenije, je v obravnavanem obdobju ravno obratno, žarišče je postala Ljubljana.

Seveda se samo po sebi zastavlja vprašanje o vzrokih za izredno ugoden položaj, ki ga je imela italijanska kultura na slovenskem ozemlju v zadnjih desetletjih 18. in v prvih desetletjih 19. stoletja. Vzroka sta v glavnem dva. Najprej gre za velik prestiž, ki so ga uživali italijanski jezik, literatura in kultura v tedanji Avstriji. Italijan Pietro Metastasio je bil, denimo, dvorni pesnik na Dunaju, njegov rojak, Lorenzo Da Ponte pa pesnik dvorskih gledališč. Poleg tega je bil Italijan Antonio Salieri muzikalni direktor dvorne kapele. Metastasijev naslednik je bil tudi Italijan Gianbattista Casti. Predvsem pa je treba upoštevati, da je v Ljubljani živel mecen, baron Žiga Zois. Zois je bil namreč po rodu Italijan in v njegovi hiši sta bila italijanski jezik in kultura tako rekoč doma.

Od obeh vzrokov je seveda drugi, Zoisova prisotnost v Ljubljani, relevantnejši. Zois je italijansko kulturo na Slovenskem populariziral neposredno in posredno. Sam je namreč prevajal italijanska operna¹ in poetska² besedila v slovenščino in k temu spodbujal tudi druge.³ Tu gre torej za neposredni vpliv. Posredno pa je vplival prek italijanskega dela svoje bogate knjižnice: hranila je namreč vsa pomembnejša dela italijanske literature. Doslej so raziskovalci Zoisovo knjižnico omenjali izključno v zvezi s pomembnostjo

¹Prim. Stanko Škerlj, Italijansko gledališče v Ljubljani v preteklih stoletjih (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1973; Razred za filološke in literarne vede, Dela 26), 442–444.

²Prim. Alfonz Gspan, Tri nova Zoisova slovenska pesemska besedila, *Slavistična revija* 17 (1969), 119–181.

³France Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva* (Ljubljana, 1938), 227.

njenega slavističnega dela, zato je treba tu posebej poudariti pomen njenega italijanskega dela, ki ga zadnje čase že raziskuje italijanska italianistika. V njej se nahaja obširna zbirka opernih libretov, ki vključuje tudi italijanska operna besedila, v Italiji še naznana.⁴ Če upoštevamo dejstvo, da je bil Zois središče kulturnega življenja na Slovenskem,⁵ postane jasno, da italijanska kultura ni mogla imeti uspešnejšega propagatorja. Zato tudi ni naključje, da so vsi člani njegovega kroška — zajemal je najboljše talente takratne slovenske inteligence — znali italijansko in so bili na kakršen koli način povezani z italijansko kulturo in literaturo. Nekateri med njimi so sledili mecenovemu zgledu in se poizkusili tudi v prevajanju italijanskih pesemskih besedil v slovenščino. Med njimi je vsekakor Zoisov vsestranski sodelavec Valetnin Vodnik, ki sicer ni pretežno ustvarjal za literarno razgledanega bralca, ampak za širši, tedaj pretežno kmečki sloj. Toda v njegovi literarni zapuščini najdemo v razdelku Vodnikove pesmi preslovenjene (pesnikova oznaka!) tudi pesem Iskrice, ki jo je prevedel po neznanem italijanskem izvirniku.⁶

V tej zvezi je treba omeniti, da rokopisni oddenek Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani (sign. Ms 491) hrani naslednji, v italijanščini napisan sonet v čast Valentinu Vodniku:

Augurio

Al venerando Maestro Valentino Wodnig

Sonetto

Verifichi quel Sogno il Ciel pietoso,
Che oggi m'apparve al far del'alba Aurora
Mentre Fortuna e Costanza in quell'ora
Veder mi parse in atto maestoso.

Allato vidi un bel mirto frondoso,
Un ramo dal cui sen Costanza allora
Svelse, e un vaso, da cui Fortuna fuora
Prendea il Fatto d'ognun buon e nojoso.

Di Vodnig alfin trovaj buona Sorte
Fortuna disse. Replicò Costanza
Andiam, con questo mirto vò adornarlo;

Tu poi dover sarà beneficiarlo
Nel tempo, che di vita ancor gli avanza
Ed io l'assteò fin alla Morte.

In contrasegno di

Venerazione.

Sonet je najbrž nastal v času Vodnikove starosti. O tem priča pridevnik »venerando« pa tudi vsebina soneta — »che di vita ancor gli avanza«. Ljubljanski rokopis je poznejši

⁴Informacije posredoval Gilberto P i z z a m i g l i o, profesor italijanskega jezika in literature na beneški univerzi.

⁵»Baron Zois ist das Centrum der Kultur in Krain« — Kopitarjevo pismo J. Dobrovskemu z dne 30. marca 1808, v: V. J a g i č, Briefwechsel zwischen Dobrowsky und Kopitar, *Istočniki dlja istorii slavjanskoj filologii I* (Berlin-Sanktpeterburg, 1885).

⁶Prim. Valentin V o d n i k, *Zbrano delo*, uredil Janko Kos (Ljubljana, 1988), 445. Iskrice »preslovenjene is laškiga« je objavil Miha Kastelic v *Kranjski čbelici* 4 (1833), 75–77.

prepis. Vsebina soneta nakazuje, da je avtor poznal Vodnikove razmere zelo dobro, da je gojil do njega topel človeški odnos, da se je iskreno veselil njegovih literarnih dosežkov, globoko spoštoval njegovo osebnost. Kdo bi bil lahko takrat na Slovenskem gojil do Vodnika taka čustva in bil hkrati tudi sposoben zložiti njemu v čast brezhiben sonet v italijanščini, ostaja zavito v meglo, kajti smiselna interpretacija tercin misel na Zoisa prej izključuje kot potrjuje. Toda ne glede na to je v tem kontekstu relevantno dejstvo, da je pred nami sonet, posvečen slovenskemu literatu, sestavljen v brezhibni italijanščini.

V zvezi s Zoisom bi želel omeniti njegove literarne stike z dvema vidnejšima predstavnikoma tedanjega italijanskega kulturnega življenja. Gre za književnika in znanega pustolovca Giacoma Casanovo in za tedaj največjega poznavalca južnoslovanskih literatur v Italiji, Francesca Maria Appendinija. O Zoisovih vezeh s Casanovo priča 7 njegovih pisem pustolovcu iz let 1773–1775.⁷ Casanova je tedaj bival v Trstu. Odgovori Casanove Zoisu niso ohranjeni. V francoščini napisana pisma posegajo po vsebini na literarno, družbeno in politično področje. O Zoisovih stikih z Appendinijem pričajo 4 pisma Zoisu⁸ in 2 Zoisova odgovora⁹ iz let 1808–1812. Gre izključno za literarno in znanstveno vsebino. Zoisovi stiki s Casanovo in Appendinijem kažejo, da je bila tedaj slovenska prestolnica povezana z živimi viri italijanskega kulturnega življenja.

Od dveh Zoisovih pisem Appendiniju je zlasti pomembno tisto z dne 4. februarja 1812; v njem Zois razlaga svojo zamisel, da bi Ljubljana postala posredovalka med Jadranom in Dunajem, tj. med italijanskim in nemškim kulturnim prostorom, Dunaj pa v širšem pomenu posrednik med evropskim severom in jugom: »Eccole un progetto, che ambisce la di lei approvazione. Il mio Domicilio m'abilita ad offrire un punto di contatto per le commissioni tra l'Adriatico e Vienna. La capitale può essere considerata comme il centro d'una comunicazione più estesa tra gli Slavisti meridionali e li settentrionali.« Ideja, da bi slovensko ozemlje zaradi svoje geografske lege postalo posrednik med romanskim jugom in germanskim severom, je bila na prehodu iz 18. v 19. stoletje izredno živa prav med slovenskimi izobraženci.

Od slovenskih književnikov tega obdobja je bil na italijansko književnost najbolj navezan Anton Tomaž Linhart. Njegovi stiki z italijanskim kulturnim krogom so raznovrstni. Po eni strani je iskal navdih in modele za svoje literarno delo v italijanski književnosti, po drugi strani pa je prav on prvi slovenski pisatelj, o katerem je poročalo italijansko časopisje. Florentinski časopis *Notizie del Mondo* je objavil prečilo o ljubljanski Akademiji operosorum. V njem je pisec Martin Kuralt zelo pohvalno poročal o Linhartu.¹⁰ Še več! Linhartova komedija *Ta veseli dan ali Matiček se ženi* je prvo slovensko literarno besedilo, ki so ga predstavili italijanskemu bralcu. Franul de Weissenthurn je v svojem delu *Saggio grammaticale italiano-cragnolino*, izšlo je leta 1811 v Trstu, ponatisnil v izvorniku Linhartovo besedilo z zelo obširnimi slovarjem.

Znano je, da je ena prvih Linhartovih literarnih stvaritev nemška priredba Metastasijeve gledališke igre *L'isola abbandonata*. Seveda ni naključje, da se je Linhart gledoval

⁷Zoisova pisma Casanovi dal na razpolago tržaški zgodovinar Antonio T r a m p u s, ki pripravlja objavo le-teh za rimsko revijo *L'intermédiaire des Casanovistes*, št. 7 (1990). Za prijaznost se mu na tem mestu najiskrenejše zahvaljujem.

⁸Narodna i sveučilišna biblioteka, Zagreb, R 5287 b.

⁹Državni arhiv, Dubrovnik, 770/49–1.

¹⁰Prim. Anton Tomaž L i n h a r t, *Zbrano delo 1*, ur. Alfonz Gspan (Ljubljana, 1950), 536–537.

po Metastasioju, enem najuglednejših in najpopularnejših literarnih ustvarjalcev v tedanji Avstriji. Gre kvečjemu za vprašanje, kako ta literarni podvig ovrednotiti. Metastasio je za dunajski dvor napisal enodejanko v italijanščini, slovenski literat, pa jo je posredoval nemški meščanski publiki pod naslovom *Das öde Eiland*. Če upoštevamo dejstvo, da je Linhart to svoje delo objavil v almanahu *Blumen aus Krain* (1780), s katerim je, kakor sam pravi, »nameraval svoje sosede na severu prepričati, da v naši nenemški gorati domovini tu pa tam med trnjem in osatom tudi še požene cvetka, ki njen vonj kakopak ni ambrozičen, je pa morda vendarle znosen«, ¹¹ pomeni, da je zavestno sprejel vlogo posredovalca med italijanskim jugom in nemškim severom. Nemškemu kulturnemu prostoru je posredoval italijanske literarne vrednote. V tej perspektivni pridobi Linhartova *Das öde Eiland* svoj konkreten literarni in kulturnozgodovinski pomen. Po drugi strani pa predstavlja jasen primer kulturnega pluralizma, ki je bil zelo značilen za takratnega slovenskega razumnika. Da je Linhart s svojo vlogo posredovalca literarnih dobrin med italijanskim jugom in nemškim severom zasledoval konkretne cilje, izhaja iz njegovega pisma Martinu Kuraltu z dne 1. nov. 1780, v katerem takole razmišlja: »Morda doživimo dan, ki bo združil nemški okus z italijanskim«. ¹² Zamisel o posredniški vlogi Slovenije pa je bila Zoisova. Zato najbrž tudi ni naključje, da je njegova nemška preuredba Metastasiojeve gledališke igre *L'isola abbandonata* nastala ravno v obdobju, ko je navezal stike s Zoisom.

Poleg Metastasioja je imel pri Linhartovem ustvarjanju nadvse pomembno vlogo slavni Mazartov libretist, Italijan Lorenzo Da Ponte. Zastaviti si namreč moramo vprašanje, ali je na vsebinski izbor Linhartove igre *Ta veseli dan ali Matiček se ženi* odigral pomembnejšo vlogo Beaumarchaisevo izvorno besedilo *Le mariage de Figaro* ali pa morda Mozartova opera *Le nozze di Figaro*. Libreto zanjo pa je, kakor je znano, na osnovi Beaumarchaisevega besedila napisal Da Ponte. Vprašanje ni zgolj spekulativno, saj je v kulturnem življenju tedanje Avstrije Mozartova opera vzbudila več pozornosti kakor znana Beaumarchaiseva komedija — ne toliko zaradi glasbe kot zaradi same vsebine opere. Ne smemo tudi pozabiti okoliščine, da so v Zoisovem krožku, katerega član je Linhart že bil, o operi pogosto razpravljali.

Primerjava Linhartovega *Matička* z Beaumarchaisevim in Da Pontejevim besedilom presenetljivo pokaže, da je *Matiček* Da Ponteju bližji. Linhart je besedilo svojega *Matička* bistveno oddaljil od Beaumarchaisa prav na mestih, kjer ga je spreminjal tudi Da Ponte.

Tako Tončkov recitativ v 4. nastopu II. dejanja »De polna plemena lubezen ognena razdjala me bo« ni povzet po Beaumarchaisevi romanci *Malbrough s'en va-t-en guerre*, ampak po Da Pontejevi varianti *Voi che sapete che cosa è amor*. ¹³ Tudi pri zaključni sceni svoje veseloigre se Linhart ni zgedoval po Beaumarchaisu, ki govori o socialni pravičnosti in enakopravnosti in poudarja vlogo razuma v medčloveških odnosih, ampak po Da Ponteju, kjer te družbenokritične tematike ni. *Matiček* se zaključuje s tercetom, ki je običajen in zelo učinkovit za opero, za gledališko igro pa vsekakor presenetljiv. Zakaj je Linhart besedilo obremenil s tem, ni težko ugotoviti, saj Da Ponte ta tercet v svojem besedilu, v nasprotju s francosko predlogo, ima. Oglejmo pa si še značilni verz »Eden

¹¹ Prav tam, 366.

¹² Prav tam, 414.

¹³ Da je Tončkov recitativ drugačen od Beaumarchaisevega, ki ga poje Cherubin, je opazil že Škerlj v svojem delu *Italijansko gledališče v Ljubljani v preteklih stoletjih* (Ljubljana, 1973), 445; Linhartovo različico pripisuje tradiciji Zoisove prevajalske šole.

drugmu ogen dajmo«, ki se v zaključni sceni kar trikrat ponovi! Pravi pomen dokaj nejasne formulacije se nam razkrije prav z Da Pontejevim libretom, v katerem beremo »Alle mine date foco, date foco«. Tega stavka pač ne bomo prevajali filološko, apak idiomatsko nekako v tem smislu: »Napolnimo si srca z veseljem in radostjo.« Seveda tega verza pri Beaumarchaisu ne bomo našli. Vse to nas vodi na misel, da se je Linhart pri ustvarjanju svoje veseloigre poslužil Da Pontejevega italijanskega libreta *La nozze di Figaro*. Če to res drži, potem je Da Ponte odigral vlogo posrednika med Linhartom in Beaumarchaisem.

Po Metastasiu pa ni segel samo Linhart, ampak tudi drugi slovenski literat, tudi član Zoisovega krožka, Jurij Japelj. V slovenščino je namreč prevedel prvo dejanje in deset prizorov drugega dejanja Metastasijeve baročne melodrame *Artakserkses*, namenjene operni izvedbi. Tudi prvi slovenski operni libreto Belin Feliksa Deva je tako oblikovno kot vsebinsko zasnovan povsem v Metastasijevem duhu.

V Zoisovi hiši pa se je kulturno oblikoval tudi Jernej Kopitar. Sam pravi v svoji avtobiografiji iz leta 1839, da se je v Zoisovi na pol italijanski hiši naučil italijanščine in da je prebral v izvorniku vse glavne klasike italijanske literature.¹⁴ Kakšen pomen je predstavljala italijanska kultura za mladega Kopitarja, nam najnazorneje kaže destvo, da si je v začetku svoje znanstvene kariere zastavil cilj, postati za slovansko zgodovino to, kar je bil Ludovico A. Muratori za italijansko. Tega svojega programskega cilja ni izrazil samo svojim korespondentom, ampak ga je navedel celo v uradni prošnji za mesto skriptorja v dunajski dvorni knjižnici.¹⁵ Tak odnos do italijanske kulture je Kopitar ohranil za vedno. Z italijanskimi učenjaki je že zelo zgodaj navezal tesne stike in jih obdržal do konca svojega življenja. S Kopitarjem vstopijo slovensko-italijanski odnosi v povsem novo fazo, ki se po kakovosti in količosti bistveno razlikuje od prejšnjih. Noben Slovenec ni imel ne prej ne pozneje s predstavniki italijanske kulture tako številnih in tako vsestranskih in znanstveno nadvse relevantnih stikov kakor ravno Kopitar. Med njegove korespondente se uvrščajo najpomembnejši filologi te dobe: Jacopo Morelli, Angelo Mai, Sebastiano Ciampi, Carlo Ottavio Castiglioni, Francesco Maria Appendini. Bil je v stikih z direktorji najpomembnejših knjižnic v Italiji: Marciane v Benetkah, Ambrosiane in Brere v Milanu, Vaticane v Rimu in Laurenziane v Firencah. Na začetku svoje znanstvene kariere je Kopitar iz italijanske kulture predvsem zajemal, prav kmalu pa se je razmerje spremenilo. Pred Kopitarjem je Slovenija kulturne dobrine iz Italije samo uvažala, s Kopitarjem pa je postala tudi izvoznica. Eno številnih pisem, ki jih je Giampietro Secchi, znani profesor arheologije in klasične filologije na univerzi Collegium Romanum (danes Gregoriana), poslal Kopitarju, je le-ta poslal uredništvu znanega milanskega časopisa *Biblioteca Italiana* s prošnjo, da ga objavijo. Tako je leta 1838 v 91. št. te revije (str. 432–434) res izšlo Secchijevo pismo Kopitarju.

Kopitar je tudi posegel v polemiko med Angelom Maiem in nemškimi klasičnimi filologi (Barthold Georg Niebuhr), ki so italijanskemu filologu očitali površnost. Napisal je dolg esej *Abate Mai's philologische Entdeckungen*; v njem trdi, da je Mai s svojimi filološkimi odkritji obogatil klasično filologijo bolj kot vse znanstvene raziskave v zadnjih treh stoletjih. Poleg tega je Kopitar svojim korespondentom v Nemčiji Maieva dela predstavljal s tem, ko jim je pošiljal kataloge njegovih objav.

¹⁴Barth. *Kopitars kleinere Schriften*, hrsg. von E. Miklosich (Wien, 1857), 7.

¹⁵Prim. Sergio Bonazza, *Bartholomäus Kopitar, Italien und der Vatikan* (München: Trofenik, 1980; *Geschichte, Kultur und Geisteswelt der Slowenen*, XVI), 18–20.

Kopitarjevo kulturno posredovanje med Italijo in Nemčijo je zajemalo tudi druga znanstvena področja. Tako je prav Kopitar prvi širil slavno *Deutsche Grammatik* Jacoba Grimma v Italiji. Dalje se je znani založnik Friedrich Perthes obrnil na Kopitarjana Dunaj,¹⁶ če je hotel kaj zvedeti o zgodovinarju Leopoldu Rankeju, ko se je le-ta v letih 1828–1829 mudil na znanstvenem potovanju v Italiji.

Najpomembnejše Kopitarjevo posredovanje med italijansko in nemško znanostjo pa se nanaša na izdajo Ulfilovih odlomkov gotskega prevoda svetega pisma. Odkril jih je prav Kopitarjev dopisnik Angelo Mai v milanski knjižnici Ambrosiana, in so predstavljali pravo senzacijo na področju germanske filologije. Te odlomke je začel izdajati slavni grof Carlo Ottavio Castiglioni (tudi Kopitarjev korespondent), član ene najpomembnejših milanskih plemiških rodbin, zet slavnega grofa Borroma, lastnika Ambrosiane. Toda Castiglioni je zbolel na očeh in ni več mogel niti brati. Zato je Kopitar predlagal Jakobu Grimmu, naj nadaljuje z izdajanjem fragmentov in se v tej smeri zelo angažiral. Grimm se je sicer bil pripravljen lotiti tega dela, toda Italijani te epohalne izdaje niso hoteli prepustiti komu drugemu. Razvila se je polemika med Castiglionijem in Grimmom, po kateri je vendarle prišlo do nekakega sodelovanja. In znanstveni stiki med najkompetentnejšim nemškim filologom in izdajateljem odlomkov so se odvijali prav prek Kopitarja na Dunaju.¹⁷

Vse to kaže na izredno ugoden položaj, ki ga je v obravnavanem obdobju uživala italijanska kultura na Slovenskem. Na to sta vplivala zanesljivo oba na začetku omenjena vzroka. Kajti skoraj vsi avtorji, ki so jih tedaj prevajali v slovenščino, so bili v Avstriji nadvse popularni (Metastasio, Da Ponte, Casti, ki ga je prevajal sam Zois). Zoisova zamisel, da bi Ljubljana postala posredovalka med Jadranom in Dunajem, v širšem smislu torej med evropskim jugom in severom, pa se je dejansko uresničila tudi na znanstvenem področju.

¹⁶Prav tam, 15–61.

¹⁷Sergio B o n a z a, Bartholomäus Kopitar als Vermittler zwischen Jakob Grimm und Italien. *O dvestagodišnjici Jakopa Grima / Zur Zweihundertjahrfeier von Jacob Grimm* (Beograd, 1988; Naučni skupovi Srpske akademije nauka i umetnosti, XL, Odeljenje jezika i književnosti, 8), 215–231.

OCENE — ZAPISKI — POROČILA — GRADIVO
BIBLIOGRAFIJA PR. R. A. JAKOPINA

SOMMARIO

Si constata che il periodo della rinascita nazionale slovena (fine del 18° e i primi del 19° secolo) è nello stesso tempo anche il periodo della maggiore diffusione e popolarità della cultura italiana in Slovenia. Questa coincidenza è dovuta a due fattori: alla popolarità che la cultura italiana godeva allora in Austria, e alla presenza a Lubiana di Sigmund Zois, di origine italiana, il cui palazzo (dove lingua e cultura italiana erano di casa) divenne il centro dell'attività letteraria e culturale di tutta la Slovenia.

Viene pubblicato il sonetto anonimo in lingua italiana »Augurio al venerato Maestro Valentino Wodnig«, scoperto dall'autore nella Biblioteca Nazionale e Universitaria di Lubiana.

Si dà notizia del nuovo materiale d'archivio riguardante l'attività culturale di Zois: suo carteggio con Giacomo Casanova e Francesco Maria Appendini. L'epistolario Zois-Appendini ci rivela l'ambizioso progetto di Zois, mirante a far diventare Lubiana il punto di intermediazione culturale tra l'Adriatico e Vienna.

Viene sottolineato il molteplice rapporto di A. T. Linhart con la cultura italiana. In questo contesto l'autore avanza l'ipotesi che per la stesura del suo *Ta veseli dan ali Matiček se ženi*, Linhart non seguì il testo della commedia *Le mariage de Figaro* di Beaumarchais, bensì il libretto d'opera *Le nozze di Figaro* di Lorenzo Da Ponte.

Si constata che i rapporti scientifico-culturali di J. Kopitar con l'Italia rappresentano il momento più qualificante dei rapporti italo-sloveni in assoluto. Viene messo in evidenza anche il ruolo di intermediazione scientifico-culturale svolto da Kopitar tra l'Italia e la Germania, in particolare tra C. O. Castiglioni e J. Grimm, riguardante la filologia germanica, e tra A. Mai e i filologi classici tedeschi, riguardante la filologia classica.

- S. P. Obenskiy, Očerki po morfologii russkogo jazyka. Moskva 1953. — SR 8 (1955), 143.
- Heinrich Bräuer, Die postbaltische Agglutination im Altbaikalischen. Eine syntaktische Untersuchung. Mainz-Wiesbaden 1952. — SR 8 (1955), 144.
- B. O. Drobogozin, with the collaboration of I. S. G. Stepanov, A Bibliographical Guide to the Russian Language. Oxford 1953. — SR 8 (1955), 144.
- A. V. Ascholdvičij, M. N. Tihonov, Novgorodskie gramoty na brensk. Moskva 1953. — SR 8 (1955), 144.
- Scando-Slavica. Copenhagen 1954. — SR 8 (1955), 257-258.
- F. Ja. Čerij, Jačyž Uloženija. 1649. godu. Voprosy ortografii, fonetiki i morfologii v svjazi s imennoj Uložennoj knigoj. Moskva 1953. — SR 8 (1955), 258.
- A. B. Šapira, Očerki po sintaksisu russkix narodnyx govorov. Moskva 1953. — SR 8 (1955), 258.
- P. S. Kuznetsov, Istoričeskaja grammatika russkogo jazyka. Morfologija. Moskva 1953. — SR 8 (1955), 259.
- Iz tradov A. A. Šahmatova po sovremennoemu russkomu jazyku. Učenie o nastjaj roči. Moskva 1952. — SR 8 (1955), 259.
- Sovremennyj russkij jazyk. Morfologija. Moskva 1952. — SR 8 (1955), 259.
- Vvedenie v jazykovedenie. Moskva 1953. — SR 8 (1955), 259.
- W. K. Matthews, The Structure and Development of Russian. Cambridge 1953. — SR 8 (1955), 259.